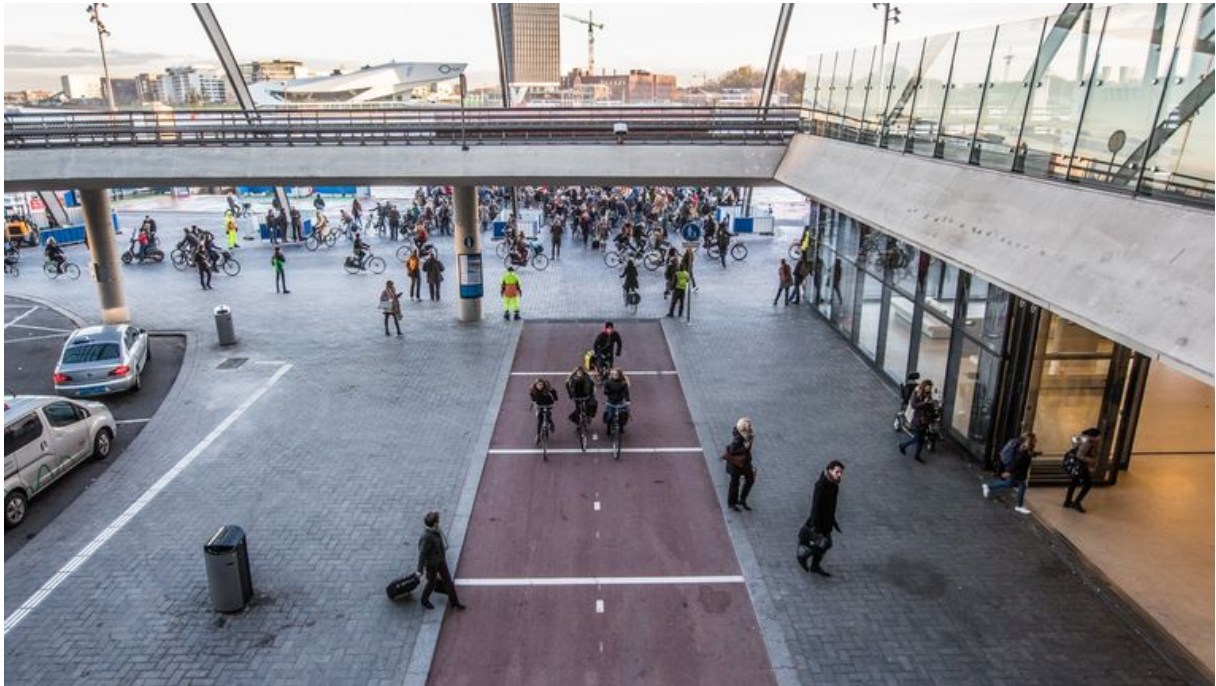

Het onwetend weten

Een pleidooi voor intuïtie

Bernardine Walrecht

“Er is meer verstand in uw lijf dan in uw beste wijsheid” – Friedrich Nietzsche

"Plein achter CS heeft geen regels nodig" (R. Mulder, 2016).

Een van mijn favoriete ontwerpen is het doldwaze kruispunt achter Amsterdam Centraal Station. Daar waar de fietstunnel uitmondt bij de pontsteigers, ondertussen de doorgaande fietssnelweg langs het IJ kruisend. Duizenden mensen passeren hier, zowel doorgewinterde Amsterdamse fietsers als onwetende toeristen die compleet onbekend zijn met de situatie. Aanwijzingen ontbreken. Er is geen stoplicht, geen verkeersbord, geen zebrapad. Toch gebeuren er nooit ernstige ongelukken (Mulder, 2016. NOS Journaal, 2016). Je ervaart er tegelijkertijd gevaar en vertrouwen. Juist daarom vind ik het een prachtig plein: intuïtie speelt er een hoofdrol. Je neemt intuïtief deze horde op je pad. Snel, traag, *rücksichtslos* of vol beleefde empathie. Je volgt je gevoel, observeert vanuit je ervaring en voert handelingen uit zonder ze te beredeneren of zelfs maar te beseffen. Je dóet. Zo is het ontwerp voor deze plek bedoeld (Duijnhoven, 2019). Ik herken dit in het designveld, mijn domein, dat deels een intuïtieve manier van werken vereist (Groeneveld & van Frankenhuyzen, 2006). Niet het wéten maar het zoeken staat centraal.

In dit essay wil ik mezelf daarom verdiepen in het begrip intuïtie. Wat is het? Wat zeggen filosofen er over? Kunnen we het gericht trainen en inzetten en hoe dan?

Tijdens het zoeken naar antwoorden op die vragen, krijg ik de indruk dat intuïtie weinig wetenschappelijk aanzien heeft. De meetbare feiten, zoals de wetenschap deze presenteert, nemen de plaats van de werkelijkheid in, maar "feiten zijn afhankelijk van interpretaties en definities" (Dehue, 2017, para.1). De werkelijkheid is schijnbaar objectief. Toch wordt deze schijn-objectiviteit als werkelijker ervaren dan het subjectieve, onmeetbare, onbenoembare en onwetenschappelijke. Er zijn echter genoeg vormen van ervaring die wetenschappelijk lastig te onderbouwen en toch werkelijk zijn. Ook moeten we erkennen dat er meer soorten betekenis dan enkel talige, conceptuele of beschrijvende betekenis bestaan (Bor, 2005).

Dit alles overpeinzend begint deze essayistische zoektocht naar intuïtie. Startpunt: het grote plein van de alwetendheid, het internet. Daar vind ik de etymologische betekenis: Een samenstelling van *in* [in] + *tuēri* [beschouwen, waarnemen] (Van Veen & Sijs, 1997). Vervolgens tref ik nagenoeg overeenkomstige omschrijvingen in verschillende encyclopedieën aan: "een onmiddellijke ingeving waarbij geen nadenken te pas komt" (encyclo.nl, z.d.). Ik lees over Daimonion, de onzichtbare gids die Socrates weerhield van het maken van verkeerde keuzes en daarom gezien wordt als metafoor voor diens intuïtie (Wilde, 2017). Spinoza passeert. Hij stelde dat ieder mens over een onmiddellijk inzicht in de waarheid, een aangeboren intuïtie, beschikt (Buuren, van, 2016).

Dan ontdek ik Henri Bergson (Trouw.nl, augustus 2019). Deze eind negentiende-eeuwse Franse filosoof heeft uitgebreid nagedacht en geschreven over het begrip 'duur' of tijdservaring (in tegenstelling tot meetbare klok-tijd). Volgens Bergson beleven we tijd intuïtief; het is een zuiver kwalitatief besef en een onmiddellijke ervaring. Daarmee onderscheidt hij een analytische en een metafysische benadering van de werkelijkheid. "De wetenschap benadert de wereld analytisch, terwijl de metafysische benadering gericht is op de dynamiek van de werkelijkheid" (Huijjer, 2014).

Ik ben nu op een spoor dat ik wil volgen en ga op zoek naar toegankelijker denkers die door Bergson zijn geïnspireerd. Zo kom ik terecht bij twee hedendaagse Nederlandse filosofen: Jan Bor en Joke Hermsen. De één, Bor, is behalve kenner van het werk van Bergson ook gespecialiseerd in de Oosterse filosofie. De ander, Hermsen, deed onderzoek naar diverse vrouwelijke filosofen, waaronder Hannah Arendt en schrijft boeken over het fenomeen tijd, gebaseerd op onder andere Bergson.

Ik bekijk van beiden diverse lezingen en interviews op YouTube. Van Bor lees ik *OnZen* (2016) en *Op de Grens van het Denken* (2005). Bor verhaalt, gebaseerd op zijn studie naar Henri Bergson en zijn lange ervaring met Zen en de Oosterse filosofie, over zijn zoektocht naar het denken van het ondenkbare. Ingegeven door de vragen 'Wie ben ik?' en 'Wat is werkelijk?' onderzoekt hij de grenzen van het denken.

Van Hermsen kies ik *Stil de Tijd* (2010) en *Kairos* (2015). Beide boeken raken aan het verschijnsel tijd. In *Stil de Tijd* wordt vooral consideratie gevraagd voor aandachtige vertraging van leven. Het andere boek handelt over Kairos; 'god van het geschikte ogenblik'. Kairos staat voor een onverwachts momentum van inspiratie, bezieling en empathie en wordt door Hermsen afgezet tegenover Chronos, de meetbare, economische, structurele continuïteit van het gangbare van alledag. Uit het (denk)werk van Bor en Hermsen destilleer ik de volgende inzichten.

Intuïtie is een staat van voor-het-denken

In zowel de westerse als de oosterse filosofie is er ruimte voor deze gedachte. Intuïtie wordt benoemd als een moment van gewaarwording vlak voordat deze zich omzet in de abstractie van taal, nog zonder te reflecteren (Bor, 2016, p. 120). Het Nederlandse woord na-denken is in deze context prachtig: verwordt intuïtie zo niet in één klap tot vóór-denken? Wanneer iets niet het denken in wetenschappelijke zin betreft, dan is het een ervaren of gewaarworden (Bor, 2005, Hoofdstuk 1). Vergelijkbaar met eerder genoemd verkeerspunt achter Amsterdam Centraal: in de massa vind je je weg zonder erbij stil te staan. Je doet (handelt) voordat je denkt.

Ik vraag mij af: wordt intuïtie tijdens het doen of handelen actiever, sterker? Of wordt door doen of handelen het denken deels uitgeschakeld, zodat er meer ruimte ontstaat voor intuïtie om te floreren?

Ik leg het verband naar het begrip "Doen-Denken" van Henk Oosterling (2018). Hiermee brengt hij de eigen logica van het lichaam onder de aandacht. Naar zijn idee is Doen-Denken het (voor zich) laten werken van passiviteit en het terugtrekken van het rationele ego. Er zijn op Oosterlings gedachten zowel invloeden van de Oosterse filosofie als invloeden van de Franse differentiedenkers (die Oosterling beide bestudeerde) zichtbaar.

De Franse differentiedenkers (o.a. Derrida, Lyotard en Deleuze) waren er op uit "de starre oppositie tussen twee tegenpolen (denken en ziel) onderuit te halen" (Hermes 2015, p. 236), terwijl de Oosterse denkwijze duidelijk wordt in de Tao, waarin het "de weg van het niet in de weg staan" wordt genoemd (Bor, 2016, p. 34). Of in het begrip 'wu wei'; een soort 'loslaten' waarover Hermsen zegt: "Het Kairos-moment kan niet bewust nagestreefd of afgedwongen worden: je moet je ervoor openstellen en dat lukt alleen als je 'wu wei' in acht neemt" (2015, p. 245).

Intuïtie is onmiddellijk

Intuïtie is een onmiddellijk ervaren, zonder tussenkomst van iets anders van buitenaf zegt Bergson. Hij spreekt in dit verband over de subjectieve tijd, een innerlijke ervaring van tijd; de duur of 'la durée' genoemd. Soms duurt een uur eindeloos, soms is het voorbij zonder het te beseffen. Vaak op momenten van opperste focus. Dan komt intuïtie voorbij en daarom speelt het fenomeen een cruciale rol in het begrijpen van 'la durée' (Baar, 2003; Bor, 2005; Hermsen, 2015; Huijjer, 2014).

Bor (2005, p. 57) refereert, prachtig herkenbaar, aan de onmiddellijkheid van intuïtie: "Uit deze onmiddellijke ervaring kan een denken ontspringen, een stamelend hoogstpersoonlijk denken, een denken dat de deur op een kier naar de werkelijkheid zet". En Hermsen vertaalt het als Chronos die de meetbare tijd is en Kairos als een subjectieve tijd die in ons zelf zit (Hermsen, 2015, Hoofdstuk 1.)

Ik vraag me vervolgens af of ratio en intuïtie zich misschien tot elkaar verhouden zoals Chronos en Kairos in relatie tot elkaar staan: Ratio en Chronos als objectief, meetbaar en feitelijk, tegenover -of naast- intuïtie en Kairos als subjectief, persoonlijk en bezielend?

Intuïtie is ontregelend

Chronos structureert terwijl Kairos ontregelt: in de regelmaat van het alledaagse kan een bepaald gevoel je uit je ritme brengen. Dat gevoel laat zich niet makkelijk vangen in een objectieve omschrijving. Maar het ontregelt of maakt je attent. Hermsen noemt dat Kairos, die symbool staat voor het kunnen grijpen van een kans; er is iets op til. Dat zou intuïtie kunnen heten; 'iets' doet ingrepen, die een verandering bewerkstelligen en je onverhoeds attenderen op 'iets' (zoals ook eerder genoemde Daimonion dat bij Socrates deed). Dit vraagt om een bepaalde alertheid. Maar het kan ook een gevoel van ongemak geven als je er niet mee om leert gaan. Kessels (2019) zegt hierover dat het leren op je gemak raken met je ongemak, filosofisch meesterschap of deugd zou kunnen heten.

Intuïtie is persoonlijk

Het ontbreken van taal maakt intuïtie tot iets interns en is daarmee subjectief en persoonlijk. Ter vergelijking wordt er in de Oosterse filosofie het begrip satori gebruikt; de ervaring ervan is woordloos en ondenkbaar en daarom onoverdraagbaar. Het trachten rationeel te verwoorden schiet haar doel voorbij (Bor, 2005). Om intuïtie te leren gebruiken behoeft het een intense aandacht, een zoeken naar een dieper gelegen zelf, door Bergson "le moi profond" genoemd (Hermsen, 2010, p.45). "Bergson nodigt je uit om met hem mee te kijken naar wat er vanbinnen gebeurt." (Bor, 2016, p.121) Volgens Hannah Arendt kan de mens over zichzelf heen buigen en een tweespraak met zichzelf aangaan. (Hermsen, 2015). Zou deze tweespraak dan een woordloos ervaren zijn?

Intuïtie is een lichamenlijk ervaren

Wij kunnen ons wellicht beter verhouden tot de intuïtie wanneer wij onszelf (weer) leren beter te verhouden tot het lichaam. Onszelf tijd gunnen, ontregeling durven toelaten en ruimte bieden aan het toeval (Bor, 2005; Hermsen & De Jonge, 2010). Voor de diepere dimensie van de ervaring is weinig plaats in onze huidige maatschappij. Scholen hebben de laatste decennia moeten inleveren op lessen in gymnastiek en de meeste praktische doe-vakken waaronder kunsteducatie. Ondanks toenemende kritiek op het stilzittende kind dat digitaal de wereld waarneemt, wordt er weinig gedaan om actieve beweging in datzelfde kind te krijgen (Oosterling, 2018). Eenvoudige dingen zoals samen iets doen of maken (koken, bouwen, beklimmen) zijn grotendeels afwezig. Maar juist daar ontstaat de mogelijkheid tot het ontwikkelen van intuïtie. Daar waar middels het dóen wordt vóór-gedacht. Naast het reguliere leren zou een methode kunnen worden ontwikkeld waarin de feitelijke, meetbare kennis wordt uitgesteld om zo ruimte te geven aan het moment vóór het denken.

Hierin zie ik mogelijkheden voor toepassing in een onderwijssituatie.

Ten eerste: woordeloos mogen zijn. Tijdelijk géén woorden geven aan iets, kan helpen om in de energie van de ervaring te geraken. Bor noemt dit "wetende onwetendheid; een sprong uit de taal van de rede" (2005, p.18).

Ik zou Bors woorden liever omdraaien naar "onwetende wetendheid" om zo tot mijn visie op intuïtie te komen. De onwetendheid biedt mogelijkheden tot verwondering. Het niet-weten is een 'geen woorden kunnen geven aan'; de staat van woordenloosheid die blijkaar aan intuïtie verbonden is.

Woorden zijn abstracties van ervaring, gevoel, energie, niet de wáre ervaring, gevoel of energie.

Ten tweede: tijd mogen nemen. Zo kan focus en volledige aandacht ontstaan (Hermsen & de Jong, 2010; Hermsen, 2015).

Ten derde: leren in het diepe te springen, gewoon beginnen, gaan doen. Daarvoor is het nodig te mogen falen (Symposium Fail Faster, AHK, juni 2019).

Ten vierde: leren werken vanuit niet-weten met een welwillende nieuwsgierigheid en verbazing; een inter-esse (tussen het zijn) zoals Oosterling het noemt (2014). De vraag is belangrijker dan het antwoord. De verwondering is leidend. Zoals het geval is bij zowel filosofie als bij kunst. In het ene geval via bepaalde tekens (taal) en in het andere geval via minder bepaalde tekens.

Ten vijfde: doen, maken, fysiek bezig zijn. Uit het hoofd gaan, de handen en het lichaam in.

Intuïtie mag serieus worden genomen is mijn conclusie. Er zijn meer serieuze denkers die er over schreven en nadachten dan ik aanvankelijk verwachtte. Naar mijn idee is het een perfect geschikte competentie voor het kunsteducatief domein (Vereniging Hogescholen, 2014). Authenticiteit, associatief vermogen, alertheid, empathie, vernieuwend vermogen; het zijn allemaal aspecten van intuïtie.

In mijn praktijk, het designveld, maak ik de waarde van intuïtief (mogen) werken dagelijks mee. In essentie is het een zonder voorbehoud doen. Het mogen beginnen aan een handelend proces is wezenlijk. Startpunten zijn dus

belangrijker dan einddoelen. Door dit intuïtieve (hoogst persoonlijke) pogen, dat meer of minder succesvol mag zijn, komt een effectief proces op gang. De juiste omstandigheden zijn dus cruciaal (Walrecht, 2019, p. 16). Ik zou daarom intuïtief werken niet enkel aan de kunsten willen voorbehouden. Ook het regulier onderwijs zou ervan kunnen groeien, meen ik te kunnen stellen. Dus: naast de rede de intuïtie!

Bernardine Walrecht, 2019.

Literatuur:

- Arendt, H., & Canovan, M. (2013). *The Human Condition: Second Edition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Baar, M. de (2003, 4 oktober). *Bergson voor beginners*. Geraadpleegd op 5 juli 2019, van <https://www.trouw.nl/cultuur-media/bergson-voor-beginners-ba91bb91?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2F>
- Bor, J. (2005). *Op de grens van het denken: de filosofie van het onzegbare*. Amsterdam: Bakker.
- Bor, J. (2016). *OnZen: over moderne spiritualiteit*. Amsterdam: Prometheus, Uitgeverij.
- Buuren, M. van (2016, 26 april). *Intuïtie volgens Spinoza*. Geraadpleegd op 4 juli 2019, van <https://www.filosofie.nl/nl/artikel/45520/intuïtie-volgens-spinoza.html>
- Dehue, G.C.G. (2018, 19 april). *De rol van waarden en wetenschappelijke openheid*. Geraadpleegd op 15 september 2019, van <https://www.ru.nl/radboudreflects/terugblik/terugblik-2018/terugblik-2018/18-04-19-zachte-kant-harde-feiten-lezing/>
- Dijk, M. van (2019, 1 oktober). *Jos Kessels: "Op zoek naar geluk? Maak muziek!"* Geraadpleegd op 2 oktober 2019, van <https://www.filosofie.nl/nl/artikel/51349/jos-kessels-op-zoek-naar-geluk-maak-muziek.html>
- Duijnhoven, A. van (2019, 24 juni). *{app.seo.title | 'Wij nemen je mee naar de Noord/Zuidlijn'}*. Geraadpleegd op 28 juni 2019, van <https://wijnemenjemee.nl/divers/nieuws/filmpje-shared-space-achter-cs-in-de-praktijk>
- Dohmen, L.J.M.C. (1997). *Nietches filosofie van het verstandige lijf*. In: Het bezielde lichaam. Utrecht: Bureau Studium Generale. pp 57-79.
- Encyclo.nl. (z.d.). *Intuïtie - 14 definities - Encyclo*. Geraadpleegd op 4 juli 2019, van <https://www.encyclo.nl/begrip/intu%C3%AFtie>
- Groeneveld, R.P., & van Frankenhuyzen, I. (2006). *De innerlijke kracht van de ontwerper: de rol van intuïtie in het ontwerpproces*. Amsterdam: Veenman Publishers.
- Hermesen, J.J. (2015). *Kairos: Een nieuwe bevolgenheid*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- Hermesen, J.J., & Jonge, J. W. (2010). *Stil de tijd: pleidooi voor een langzame toekomst*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Huijjer, M. (2014, 9 augustus). *Filosoof Henri Bergson en de tijd*. Geraadpleegd op 1 oktober 2019, van <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/filosoof-henri-bergson-en-de-tijd-b1dde5b8/>
- Mulder, R. (2016, 4 februari). *"Plein achter CS heeft geen regels nodig"*. Geraadpleegd op 15 oktober 2019, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/plein-achter-cs-heeft-geen-regels-nodig-b0c781df/>
- NOS Journaal. (2016, 25 februari). *Zonder verkeersregels geen ongelukken bij Amsterdam CS*. Geraadpleegd op 28 juni 2019, van <https://nos.nl/artikel/2088994-zonder-verkeersregels-geen-ongelukken-bij-amsterdam-cs.html>
- Oosterling, H. (2014). *Inter-esse*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Oosterling, H. (2018). *Vakmanschap: de artistieke moed tot radicale middelmatigheid*. Geraadpleegd van <https://www.henkoosterling.nl/lezdenhaag.html>
- Oosterling, H. (2018). *Vakmanschap: de artistieke moed tot radicale middelmatigheid*. Onderzoek&Ontwikkeling, publicatie van CBK Rotterdam.
- Studenten Master Kunst Educatie 2019. (2019, 1 juni). *Symposium Fail Forward*. Geraadpleegd op 1 juli 2019, van <https://www.failforward.info/>
- Veen, P.A.F. van, & Sijs, N. van der (1997, 5 november). *Zoekresultaten*. Geraadpleegd op 2 juli 2019, van <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/intuïtie>

Vereniging Hogescholen. (2014). *Profiel beeldende kunst en vormgeving*. Geraadpleegd op 15 september 2019, van <https://www.vereniginghogescholen.nl/profielenbank/b-beeldende-kunst-en-vormgeving>

Walrecht, B. (2019). *De Studio, laboratorium voor een toekomstbestendige leeromgeving*. Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

Wilde, T. (2017, 7 november). *De Daimonion van Socrates*. Geraadpleegd op 4 juli 2019, van <https://www.universiteitleiden.nl/agenda/2017/11/de-daimonion-van-socrates>